

การจัดการเรียนรู้ รายวิชาพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้
สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
LEARNING MANAGEMENT ON BUDDHISM COURSE IN THE LEARNING AREA
OF SOCIAL STUDIES, RELIGION AND CULTURE FOR THE THIRD YEAR
SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN SECONDARY SCHOOLS
IN NAM PHONG DISTRICT, KHON KAEN PROVINCE

พระยอชชาย ธีรภทฺโท (คันธะมาลา)¹,
ประยูร แสงใส² และ นิรัช เรืองแสน³
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2,3}
Phra Yodchay Dhirabhaddo (Khantamala)¹,
Prayoon Saengsai² and Niraj Ruangsai³
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, KhonKaen Campus^{1,2,3}
Corresponding Author, E-mail: trk002538@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนรู้และเพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ รายวิชา พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น จำนวน 10 โรงเรียน การวิจัยครั้งนี้เป็นวิธีการวิจัยแบบผสมวิธีระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยมีจำนวน 50 คน กลุ่มเป้าหมายจำนวน 10 คน โดยใช้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

* ได้รับบทความ: 29 มกราคม 2564; แก้ไขบทความ: 2 มีนาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 30 มีนาคม 2564

ในการเก็บข้อมูลวิจัย สถิติที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ ค่าความถี่, ค่าร้อยละ, ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพการจัดการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ได้แก่ ด้านกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ ด้านการจัดการเรียนรู้ ด้านหลักสูตร ด้านการวัดผลและประเมินผล และด้านสื่อการจัดการเรียนรู้ 2. แนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ ด้านหลักสูตรควรมีเนื้อหาที่ทันสมัยต่อสังคมปัจจุบัน ด้านการจัดการเรียนรู้ควรบูรณาการกับสิ่งใหม่ ๆ เสมอ ด้านสื่อการจัดการเรียนรู้ควรมีความหลากหลายและมีอุปกรณ์ที่ทันสมัย ด้านกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียนส่วนด้านการวัดและประเมินผลควรส่งเสริมให้มีความหลากหลายของการวัดผลประเมินผลและวัดตามสภาพจริง

คำสำคัญ: การจัดการเรียนรู้; รายวิชาพระพุทธศาสนา; กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม

Abstract

The objectives of this research were: to study the condition of learning management and to study guidelines for promoting the learning management of Buddhism course in the learning area of Social Studies, Religion and Culture Learning Group for the third-year secondary school students in 10 secondary schools in Nam Phong District, Khon Kaen Province. This study was carried out by means of the mixed research methods: quantitative and qualitative. The number of samples used in the research was 50, and that of the target group was 10. The research tools were questionnaires and interviews used in collecting data. The statistics used to analyze the obtained data were: Frequency, Percentage, Mean and Standard Deviation.

The research results were as follows: 1) The condition of learning management in the learning area of Social Studies, Religion and Culture Learning Group for the third-year secondary school students in 10 secondary schools in Nam Phong District, Khon Kaen Province in overall was at the highest level. The studied aspects were ranked from 'learning management activities', followed by 'learning management', 'curriculum', 'assessment and evaluation' and 'media for learning management'. 2) The guidelines for

promoting learning management are as follows: the curriculum should contain up-to-date content for today's society; the learning management should always be integrated with new things; the learning management media should be diverse and equipped with modern equipment; in terms of learning management activities, teachers should provide opportunities for students to express opinions and organize appropriate activities for learners, while assessment and evaluation should promote various and actual assessments.

Keywords: Learning Management; Buddhism Courses; Social Studies; Religion and Culture Group

บทนำ

สังคมโลกในยุคศตวรรษที่ 21 มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากยิ่งขึ้น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกทั้งด้านธรรมชาติและวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลงนั้นสมาชิกในสังคมต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของโลก (สุคนธ์สินธพานนท์, 2558 : 7) ผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนอยู่ท่ามกลางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงจะต้องรู้เท่าทันในกระแสการเปลี่ยนแปลง การจัดการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาคนให้มีความสมบูรณ์พร้อม คือ เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข (สุมน อมรวิวัฒน์, 2547 : 6-7) การปฏิรูประบบการจัดการเรียนรู้เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการปฏิรูปการศึกษา ครูผู้สอน จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองจากการเป็นผู้บอกความรู้ให้จบไปในแต่ละครั้งที่เข้าสอน เป็นผู้กระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน และจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาให้เต็มศักยภาพ ลงมือปฏิบัติจริง ฝึกการคิด วิเคราะห์ วิจัย สร้างสรรค์ และค้นพบด้วยตนเอง (วิชัย ต้นศิริ, 2547 : 26)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานและมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด พุทธศักราช 2551 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560 ได้กำหนดจุดหมายของหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา และมีความสุข (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2560 : 3-4) การจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2560 : 198-169) รายวิชาพระพุทธศาสนาเป็นรายวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน (วิภาพรรณ พินลา, 2560 : 16)

การจัดการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนา จากผลการประเมินผลทางการศึกษาและทดสอบทางการศึกษา สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (O-NET) ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในเขตอำนาจของ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งมีคะแนนที่ต่ำลงทุก ๆ ปี (สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ

(องค์การมหาชน), 2562 : 1-12) จากที่ได้จัดการเรียนรู้แบบพิเศษ และได้ฝึกประสบการณ์วิชาชีพ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง แล้วนั้นทำให้เห็นว่า ปัจจุบันโรงเรียนมีสภาพปัญหาการจัดการเรียนรู้และควรที่จะได้แนวทางในการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้ การใช้สื่ออุปกรณ์ กิจกรรม การวัดผลและการประเมินผล เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ในรูปแบบต่าง ๆ

ดังนั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการจัดการเรียนรู้ รายวิชาพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ว่ามีการจัดการเรียนรู้ มีปัญหา อุปสรรคอย่างไร รวมทั้งมีแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เป็นอย่างไร เพื่อนำผลการวิจัยมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ในรายวิชาพระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและการจัดการเรียนรู้ รายวิชาพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ รายวิชาพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงผสม (Mixed Research) (ประเวศน์ มหารัตน์, 2557 : 60) เป็นการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

1. ประชากร ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหาร, ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ปีการศึกษา 2563 ผู้วิจัยเลือกศึกษาประชากรของหน่วยที่ถูกเลือกจาก 10 โรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ประชากร 50 คน ในการศึกษาครั้งนี้ศึกษา จากประชากรทั้งหมดโดยไม่มีการสุ่ม

2. กลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มเป้าหมายโดยวิธีการแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ ผู้บริหาร จำนวน 5 คน ครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม จากโรงเรียนที่มีวิธีการดำเนินการที่ดี (Best Practice) คือโรงเรียนที่มีผลงานทางด้านวิชาการ การประเมินคุณภาพการศึกษา (สมศ.) รอบ 3 และโรงเรียนที่ได้รับรางวัลพระราชทาน รางวัลโรงเรียนที่มีคุณภาพประจำอำเภอ น้ำพอง จำนวน 5 คน รวมจำนวนกลุ่มเป้าหมายทั้งหมด จำนวน 10 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 ประเภท คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ประกอบด้วย 3 ตอน ดังนี้ ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลของผู้ตอบแบบสอบถาม (Check list) ตอนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพและการจัดการเรียนรู้ รายวิชา พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ชั้นปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในเขตอำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ประกอบด้วยคำถาม รวม 5 ด้าน ทั้งหมด 40 ข้อ ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามปลายเปิด (Opened Questionnaire) เกี่ยวกับข้อเสนอแนะแนวทางส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ และเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง ซึ่งสัมภาษณ์เกี่ยวแนวทางส่งเสริมการจัดการเรียนรู้

4. การสร้างแบบสอบถาม ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ รายวิชา พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในเขตอำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น จากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถามสร้างแบบสอบถามที่ครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการที่จะศึกษาโดยอาศัยความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำแบบสอบถาม ที่สร้างขึ้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อปรับปรุงแก้ไข ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามให้สมบูรณ์ตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาได้เสนอแนะ นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้วไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านหลักสูตร, ด้านการจัดการเรียนรู้, ด้านสื่อการจัดการเรียนรู้, ด้านกิจกรรมการจัดการเรียนรู้, ด้านการวัดและประเมินผล เพื่อนำไปปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่าน เพื่อหาค่า IOC (Index of Item Objective Congruence) ระหว่าง +1 ถึง -1 และได้ค่า IOC มากกว่า 0.50 จากนั้นนำเสนอกรรมการที่ปรึกษาอีกครั้ง ก่อนทดลองใช้เครื่องมือกับกลุ่มที่ไม่ใช่เป้าหมายต่อไป นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นมาแก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของกรรมการที่ปรึกษาแล้ว นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่าน ได้ตรวจสอบความถูกต้อง และนำมาแก้ไขอีกครั้ง นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นมาแก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของกรรมการที่ปรึกษาแล้ว ไปทดลองใช้เครื่องมือ (Try-Out) กับกลุ่มที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างที่จะศึกษาโดยนำแบบสอบถามไปทดสอบ

โรงเรียนศรีกระนวนวิทยาคม อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น จำนวน 30 ฉบับ เพื่อหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability) ค่าดัชนีสัมประสิทธิ์ อัลฟาของครอนบัค (Cronbach's alpha coefficient) (Cronbach, 1990 : 19) โดยมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับเท่ากับ 0.860 เมื่อได้แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์แล้ว จึงนำไปใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการดำเนินการวิจัย

5. การสร้างแบบสัมภาษณ์ ซึ่งแบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบมีโครงสร้าง ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ รายวิชา พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษา ในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น จากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ที่ครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการที่จะศึกษาโดยอาศัยความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เสร็จแล้วนำขึ้นเสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อปรับปรุงแก้ไข ปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาได้เสนอแนะ นำปรับปรุงแก้ไขเรียบร้อยแล้วไปให้ผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Content Validity) จากนั้นปรับปรุงตามคำแนะนำของกรรมการที่ปรึกษาแล้ว นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 5 ท่านได้ตรวจสอบความถูกต้อง และนำมาแก้ไขอีกครั้งนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นมาแก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของกรรมการที่ปรึกษาแล้ว ไปทดลองใช้เครื่องมือ (Try-Out) เมื่อมีความสมบูรณ์แล้วจึงนำไปใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการดำเนินการวิจัยต่อไป

6. การวิเคราะห์ผลการวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มเป้าหมายโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ค่าความถี่ (Frequency) และร้อยละ (Percent)

7. วิเคราะห์สภาพและการจัดการเรียนรู้ รายวิชาพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษาในเขตอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ค่าเฉลี่ย (μ) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation : σ) ซึ่งเป็นค่าถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด กำหนดคะแนนเป็น 5, 4, 3, 2 และ 1 ตามลำดับ โดยใช้เกณฑ์วัดตามแนวคิดของ บุญชม ศรีสะอาด (บุญชม ศรีสะอาด, 2546 : 100)

8. วิเคราะห์เชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์แบบวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพการจัดการเรียนรู้ พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ($\mu = 4.75$, $\sigma = 0.20$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงตามลำดับคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านกิจกรรมการ

จัดการเรียนรู้ ($\mu = 4.81$, $\sigma = 0.21$) ด้านการจัดการเรียนรู้ ($\mu = 4.78$, $\sigma = 0.17$) ด้านหลักสูตร ($\mu = 4.74$, $\sigma = 0.10$) ด้านการวัดผลและประเมินผล ($\mu = 4.73$, $\sigma = 0.25$) ด้านสื่อการจัดการเรียนรู้ ($\mu = 4.67$, $\sigma = 0.26$) เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุดทุกด้าน ($\mu = 4.75$, $\sigma = 0.20$)

2. ผลการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ พบว่า หลักสูตรควรมีเนื้อหาสาระที่มีความทันสมัย มีความเหมาะสมกับพื้นฐาน ความสามารถของนักเรียน ครูมีการจัดการเรียนรู้บูรณาการกับสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทันเหตุการณ์ มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน การจัดการเรียนรู้มีทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียน เป็นการกระตุ้นให้นักเรียนมีความสนุกสนานกับการเรียนวิชานั้น ๆ และครูเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำเสนอ แสดงความคิดเห็น การจัดการเรียนรู้ร่วมกันภายในห้องเรียน เสริมแรงทางบวกให้นักเรียนและครูควรสอนโดยวิธีการอย่างหลากหลาย ให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหาสาระที่จะเรียน ครูควรใช้สื่อในการจัดการเรียนรู้ คำนึงถึงนักเรียนโดยได้ให้นักเรียนได้ออกแบบร่วมกัน ใช้สื่อเทคโนโลยี ที่มีความหลากหลาย มีอุปกรณ์ที่มีความทันสมัยเหมาะในการจัดการเรียนรู้ ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้เข้าใจในเนื้อหาวิชาได้มากขึ้น กิจกรรมการจัดการเรียนรู้ครูควรจะต้องมีการจัดการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียนหรือในสถานที่จริงเพื่อให้นักเรียนได้คิดวิเคราะห์ด้วยตนเองได้ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้นักเรียนได้แสดงออกทางความคิดโดยไม่ปิดกั้นความสามารถของนักเรียน ความถนัด และความสนใจของนักเรียน การวัดผลประเมินผลครูใช้เครื่องมือที่มีความหลากหลาย เพื่อจะส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ได้มากยิ่งขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้บริหารและครูผู้สอนที่มีต่อสภาพและการจัดการเรียนรู้ทั้ง 5 ด้าน คือ 1. ด้านหลักสูตร 2. ด้านการจัดการเรียนรู้ 3. สื่อการจัดการเรียนรู้ 4. ด้านกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ 5. ด้านการวัดผลและประเมินผล ผลการศึกษาสภาพการจัดการเรียนรู้ พบว่า โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าทุกด้านอยู่ในระดับมากที่สุด เรียงตามลำดับคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยมี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ รองลงมาด้านการจัดการเรียนรู้ ด้านหลักสูตร ด้านการวัดผลและประเมินผล และด้านสื่อการจัดการเรียนรู้ ตามลำดับที่เป็นเช่นนี้เพราะ ครูบางคนอาจจะมีสื่อการจัดการเรียนรู้ไม่หลากหลายและไม่ทันสมัย ต่อการจัดการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนา หรือมีสื่อเทคโนโลยีในรายวิชานั้นอาจจะมีน้อยไม่เพียงพอต่อการจัดการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหามงคล อภิมงคล (ปราบชมภู) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร”

ผลการวิจัยพบว่า 1. การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านกิจกรรม ส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านหลักสูตร ด้านการวัดและประเมินผล ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน ด้านการเรียนการสอน 2. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็น พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระดับ 0.05 ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ และด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ 3. แนวทางการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โรงเรียนมัธยมศึกษา เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร พบว่าจัดหางบประมาณในการบริหารจัดการหลักสูตร ให้เพียงพอ จัดหาผู้สอนให้เหมาะสมตรงต่อรายวิชาที่สอนจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอนให้เพียงพอต่อความต้องการมีวางแผนจัดกิจกรรมเพิ่มทักษะและส่งเสริมการเรียนรู้ให้หลากหลายจัดหาผู้เชี่ยวชาญในการผลิตสื่อการเรียนการสอนจัดหาอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทันสมัย ควรจัดการวัดและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง พร้อมติดตามผลอย่างสม่ำเสมอ และจัดหาผู้รับผิดชอบเรื่องการวัดและประเมินผล

2. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา จากการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ พบว่า 1. ด้านหลักสูตร ควรมีเนื้อหาสาระที่มีความทันสมัย มีความเหมาะสมกับพื้นฐาน ความสามารถ ของนักเรียน มีเป้าหมายในการพัฒนาอย่างชัดเจน เพื่อก้าวทันเหตุการณ์ปัจจุบันและความเปลี่ยนแปลง ของโลก พร้อมทั้งมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และกลุ่มสาระการเรียนรู้ สามารถจัดทำเป็นแบบปฏิบัติเพื่อครูผู้สอนแต่ละคนจะได้นำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะหลักสูตรมีความไม่ทันสมัยไม่เหมาะสมกับพื้นฐานของนักเรียน มีความไม่ทันเหตุการณ์ปัจจุบัน ของโลก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ บุญศิริ สุทธิพิทักษ์ (บทสัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า หลักสูตรจะต้อง มีความทันสมัยก้าวทันโลกยุคปัจจุบันพร้อมทั้งมีความเหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และสามารถบูรณาการกับสิ่งใหม่ ๆ และสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ พระศักดิ์ดา อคฺคปัญโญ (งานหมั่น) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้แบบนำตนเองของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม จังหวัดนครราชสีมา” ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนรู้แบบนำตนเองของนักเรียนโรงเรียน พระปริยัติธรรม จังหวัดนครราชสีมา ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนรู้และ ด้านการวัดการประเมินผล โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากทุกด้าน 2. ด้านการจัดการเรียนรู้ การจัดการ เรียนรู้มีการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนเพื่อกระตุ้นนักเรียนให้มีความสนุกสนานกับการเรียน วิชาเนื้อหา การจัดการเรียนรู้นั้นครูควรแจ้งวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ให้นักเรียนทราบก่อนที่จะเรียน ครูควรจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับยุคปัจจุบัน จัดให้มีกระบวนการที่เป็นเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำ เสนอการจัดการเรียนรู้ร่วมกันภายในห้องเรียน เสริมแรงทางบวกให้นักเรียนและครูควรสอนโดยวิธีการ อย่างหลากหลายให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหาสาระที่จะเรียน และสอดคล้องกับสถานการณ์สังคมปัจจุบัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะการจัดการเรียนรู้ไม่มีความหลากหลาย ครูผู้สอนก็จัดการเรียนรู้แบบเก่า ไม่มีความ

สอดคล้องกับปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ รุ่งทิวา โคตรชุม (บทสัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า จัดให้มีกระบวนการที่เป็นโอกาสให้ผู้เรียนได้นำเสนอการจัดการเรียนรู้ร่วมกันภายในห้องเรียน และสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ พระปลัดวรรณ ญาณวโร (สุวรรณเพ็ง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา ของครูผู้สอนโดยใช้หลักสาราณียธรรม ๖ แผนกสามัญศึกษา จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาของครูผู้สอน โดยใช้หลักสาราณียธรรม 6 ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยภาพรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก 3. ด้านสื่อการจัดการเรียนรู้ ครูควรใช้สื่อในการจัดการเรียนรู้ สิ่งสำคัญในการจัดการเรียนรู้คือคำนึงถึงนักเรียนโดยได้ให้นักเรียนได้ออกแบบร่วมกัน ใช้สื่อเทคโนโลยีที่มีความหลากหลาย มีอุปกรณ์ที่มีความทันสมัยเหมาะในการจัดการเรียนรู้ ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้เข้าใจในเนื้อหาวิชาได้มากขึ้น รู้จักนำสื่อสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวมาเป็นสื่อในการจัดการเรียนรู้แล้วนำมาสร้างสรรค์สื่อที่มีความนวัตกรรมใหม่ๆ ทำให้นักเรียนมีพัฒนาการเข้าใจในบทเรียนเพิ่มมากขึ้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะการใช้สื่อในการจัดการเรียนรู้ของครูที่ไม่มีความหลากหลายมีเทคโนโลยีและไม่มีอุปกรณ์ที่มีความทันสมัยที่เหมาะสมกับผู้เรียน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ รินชลา โพธิ์ศรี (บทสัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ยุคปัจจุบันนี้ควรใช้สื่อเทคโนโลยีที่หลากหลายและให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้เข้าใจในเนื้อหาวิชา และ อรุณ ขาวกล้า (บทสัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า สื่อจะต้องเป็นสื่อที่มีนวัตกรรมใหม่ๆจะทำให้นักเรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาได้ง่าย และสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ พระชัยสุภชาติ นริสโร (ไตรรัตน์) การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคะนอง สรุปรวมทุกด้าน พบว่า ในภาพรวมสภาพการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับสื่อการจัดการเรียนรู้อยู่ในระดับมาก 4. ด้านกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ กิจกรรมการจัดการเรียนรู้ควรมีการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียนหรือในสถานที่จริง เพื่อให้นักเรียนได้คิดวิเคราะห์ด้วยตนเองได้ การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในห้องเรียนให้เข้ากับรายวิชา กิจกรรมเรียนรู้เพิ่มเติมนักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและได้ลงมือทำและมีการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ ครูควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ออกแบบร่วมวางแผนกับกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ต่าง ๆ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้นักเรียนได้แสดงออกทางความคิดโดยไม่ปิดกั้นความสามารถ ความถนัด และความสนใจของนักเรียน ที่เป็นเช่นนี้เพราะครูไม่มีความหลากหลายในกิจกรรมการจัดการเรียนรู้และไม่ค่อยเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นในการออกแบบกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ สุภาพร อ้วนสาเล ได้กล่าวว่า กิจกรรมการจัดการเรียนรู้นั้นทุกครั้งที่ดำเนินการด้วยการทำกิจกรรมแบบใหม่ ๆ เพื่อไม่ให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายและเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ในวิชาทางพระพุทธศาสนา และสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ พระเลื่อน อมโร (สิงห์เจริญ) ได้ศึกษาการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโรงเรียน วัดบางนาคนอก เขตบางนา กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ความคิดเห็นโดยภาพรวม พบว่า นักเรียนส่วนมาก ให้ความสำคัญการสอน

ด้านการจัดทำแผนการสอน โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก 5. ด้านการวัดผลและประเมินผล การวัดและการประเมินผลในทางปฏิบัติและมีเอกสารใบงานและควมมีการวัดผลประเมินผลที่มีความหลากหลาย การวัดผลประเมินผลใช้เครื่องมือที่มีความหลากหลายเพื่อจะได้พัฒนาและส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ได้ เช่น การใช้แบบสอบถามออนไลน์ ครูมีการวัดผลประเมินผลที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับบทเรียนตรงตามวัตถุประสงค์และคุณลักษณะของหลักสูตร และมีการนำผลการประเมินผลนั้นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนรู้อีกด้วยเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้รายวิชาพระพุทธศาสนาต่อไปตลอดจนวัดผลประเมินผลตามสภาพจริง ที่เป็นเช่นนี้เพราะการวัดผลและประเมินผลครูไม่มีความหลากหลายในการวัดผลและประเมินผล ซึ่งวัดผลและประเมินผลแบบเดิม ๆ ไม่มีนวัตกรรมใหม่ๆเข้ามาช่วยพัฒนาปรับปรุงการวัดและการประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พลสันต์ พิมพ์ภักดี (บทสัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า การวัดผลประเมินผลใช้เครื่องมือที่มีความหลากหลายเพื่อจะได้พัฒนาและส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ได้เช่นการใช้แบบสอบถามออนไลน์ และสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของ พระมหาวิศิกดิ์ ปัญญาสารโร (เกตเสนา) การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในโรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการวัดผลและการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียนเทพศิรินทร์นนทบุรี จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ผู้บริหารและครูผู้สอน ควรเพิ่มเติมสื่อการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ รายวิชาพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 ให้มี นวัตกรรมที่ความทันสมัยต่อสังคมโลกปัจจุบันเหมาะสมกับพื้นฐานความรู้และวัยของของนักเรียน ครูผู้สอนควรมีเทคนิค สามารถอธิบายหรือการใช้สื่ออย่างเหมาะสมกับนักเรียนเพื่อให้เข้าใจในเนื้อหาได้อย่างดียิ่งขึ้น

2. ผู้บริหารและครูผู้สอน ควรจัดทำหลักสูตรที่มีความสอดคล้องกับพื้นฐานของนักเรียน สังคมวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม และผู้บริหารและครูผู้สอน ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมได้แสดงความคิดเห็นในการจัดการเรียนรู้ และเชิญผู้ที่มีความรู้ความสามารถหรือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านพระพุทธศาสนา มาถ่ายทอดองค์ความรู้และทักษะที่นักเรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองได้

3. ผู้บริหารและครูผู้สอน ควรจัดกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ที่มีความหลากหลายรอบด้านทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน
4. ผู้บริหารและครูผู้สอนควรมีการวัดผลและประเมินผลที่มีความหลากหลายและนำผลนั้นมาปรับเปลี่ยนการจัดการเรียนรู้ให้ดียิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการนำเสนอผลการวิจัยไปใช้

1. กระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา(สพม.) ควรนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับโรงเรียนในสังกัด
2. ควรส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ เพื่อครูผู้สอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมกับโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา (สพม.), สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) อีกด้วย

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยในเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้สาระอื่น ๆ ในกลุ่มรายวิชาสังคมศึกษา เพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มรายวิชาสังคมศึกษา และนักเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ โรงเรียนในสังกัดอื่น ๆ
2. ควรศึกษาวิจัยการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา เพื่อส่งเสริมผู้เรียนในสาระอื่น ๆ ในรายวิชาสังคมศึกษา อีกด้วย
3. ควรศึกษาแนวทางการส่งเสริมพัฒนาผลผลิตและใช้สื่อการจัดการเรียนรู้แก่ครูผู้สอนโรงเรียนมัธยมศึกษาในยุคดิจิทัล เทคโนโลยีสารสนเทศ

องค์ความรู้ใหม่

การจัดการเรียนรู้ รายวิชาพระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนมัธยมศึกษาทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ ด้านการจัดการเรียนรู้ ด้านหลักสูตร ด้านการวัดและประเมินผล และด้านสื่อการจัดการเรียนรู้ได้องค์ความรู้เรื่องของหลักสูตรนั้นควรมีเนื้อหาที่ทันสมัยต่อสังคมปัจจุบัน ด้านการจัดการเรียนรู้ควรบูรณาการกับสิ่งใหม่ ๆ เสมอ ด้านสื่อการจัดการเรียนรู้ควรมีความหลากหลายและมีอุปกรณ์ที่ทันสมัย ด้านกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียนและด้านการวัดและประเมินผลควรมีความหลากหลายของการวัดผลประเมินผลและประเมินตามสภาพจริง

เอกสารอ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ฉบับปรับปรุง 2560. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2546). การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร. กรุงเทพมหานคร: สุริยาสาส์.
- ประเวศน์ มหารัตน์. (2557). หลักการและวิธีการเขียนงานวิจัยวิทยานิพนธ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปัญญาชน.
- พระชัยสถศี นริสสุโร (ไตรรัตน์). (2559). การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระปลัดวรธรรมา ญาณวโร (สุวรรณเพ็ง). (2561). การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาของครูผู้สอนโดยใช้หลักสารณียธรรม 6 แผนกสามัญศึกษา จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาทวีศักดิ์ ปญญาสาโร (เกตเสนา). (2558). การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในโรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามงคล อภิมงคล (ปราบชมพู). (2558). การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเลื่อน อมโร (สิงห์เจริญ). (2558). การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโรงเรียนวัดบางนานอก เขตบางนา กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระศักดิ์ดา อคฺคปญฺโญ (งานหมั่น). (2560). การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้แบบนาคตนเองของนักเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม จังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิชัย ต้นศิริ. (2547). โฉมหน้าการศึกษาไทยในอนาคต : แนวคิดสู่การปฏิรูปในพระราชบัญญัติการศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิภาพรรณ พินลา. (2560). แนวทางการจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษา เพื่อพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. *วารสารปาริชาติ*, 30(1), 13-34.

- สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (องค์การมหาชน). (2562). ผลการประเมินผลทางการศึกษาและทดสอบทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ.
- สุคนธ์ สินธพานนท์. (2558). การจัดการเรียนรู้ของครูยุคใหม่ เพื่อพัฒนาทักษะผู้เรียนในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด 9119 เทคนิคพรินต์ติ้ง.
- สุนน อมรวิวัฒน์. (2547). การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์: ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นางบุญศิริ สุทธิพิทักษ์. 15 ธันวาคม 2563. ครูผู้สอน.
- นางรินชลา โพธิ์ศรี. 14 ธันวาคม 2563. ครูผู้สอน.
- นางรุ่งทิพา โคตรชุม. 16 ธันวาคม 2563. ครูผู้สอน.
- นายพลสันต์ พิมพ์ภักดี. 16 ธันวาคม 2563. ผู้บริหาร
- นางสุภาพร อ้วนสาเล. 8 ธันวาคม 2563. ครูผู้สอน.
- นายอรุณ ชวกล้ำ. 14 ธันวาคม 2563. ผู้บริหาร.
- Cronbach. (1990). Essentials of Psychological Testing. 5th ed. New York : Harper Collins.